

ՈՃԻՐ ՄԵՂՔ Է ԳՐԵԼ

«ՉԵԶՈՔ» ԵՒ «ԱՄԵՆ»

Լեզուական խնդիրներու մասին շատեալ
բուհեան շատ անգամներ շատ տարիքներ
ունեցայ զրելու եւ վիճելու: Բայց այդ
շատերը մեզի պէս սովորական մարդիկ
էին, այսինքն՝ իրենց անունին առջեւ շող-
շողուն բառեր չկային. շատ շատ Պ. մը
կը զնէի կ'անցնէի. ինչպէս իրենց ալ իմ
անունիս առջեւ Հ. մը:

Բայց այս անգամ խնդիրը փոխուած
է. դիմացս ունիմ պրոֆեսոր մը, մեծայարգ
տիար Նիկողայոս Աղոնց: Ուստի զրեթէ
շփոթութիւն մը, տեսակ մը վախ, անա-
փետ պաշարած է զիս:

«Ինչպէս պէտք է գրել «Ամեն» եւ
«Չեզոք» բառերը», այս է վերնագիրն այն
յօդուածին, զոր կը ստորագրէ Պրոֆ. Ա-
ղոնց (Հայրենիք 1930, 12 Յուլիս, Թ.
5531) եւ զոր արտատպեց նաեւ «Ազգա-
բար»:

Այս յօդուածը զրելու առիթ կու տայ
իրեն «Հայրենիք» ի սմբագրութիւնը, որ
անխոհեմութիւնը կ'ունենայ նոյն Պրոֆե-
սորին «Մամիկոնեան իշխանունի» յօ-
դուածին մէջ «Չեզոք» եւ «Ամեն» բա-
ռերը սրբագրելու, այսինքն եւ — երբ եւ — ի
փոխելու:

Իրաւունք ունէ՞ր «Հայրենիք» այդ փո-
փոխութիւնն ընելու. ունէ՞ր այնքան՝ ո՞ր-
քան նոյն ինք Պրոֆ. Աղոնցը, որ իր
«Բանբեր»ին մէջ ուզածն ըրած է ուրիշ-
ներու յօդուածներուն վրայ, Հոն Արփիար
յօդուածներ ունի, զորս ջարդած բրդած,
աղհասած, լղճորած է. «ամին», «տար-
ւան», «վեցամսեա», «կը բացւէր»,
«յետո», «բաժնւած», «դատապար-

տւէին», եւն. եւն. (տես Բանբեր Բ. Գիրք,
էջ 155):

Մարդ կ'ափշի (փխրով զրեմ որ ա-
ւելի ուժ ունենայ բառը) կը ֆայ, թէ
ինչպէս Հայկազեանը իրը «նախնեաց ա-
ւանդներուն» չհետեւող՝ զրպարտող մը,
կ'ելլէ այսպիսի սծիրներ կը գործէ, «նախ-
նեաց աւանդներ»ը ոտնակոխ ընելով:

Հոս՝ Պրոֆ. Աղոնց ուղիղ գրութիւնը՝
Թիւրած, ծռած է, իսկ «Հայրենիք» ի խմ-
բագրութիւնը ծուռը՝ շխտկած: Որով եւ
մեծապէս իրաւունք ունէր ընելու: Սրբա-
գրողին մասնները դաւար:

Ուղղագրական խնդիրները զինքն ըզ-
բաղեցնելուն եւ հետաքրքրելուն համար
է որ կը գրէ եղբւր յարգելի Պրոֆ. Եր
այդ յօդուածը:

Արեւելահայ եւ ... ուղղագրութիւն ...
Ո՞րքան տարօրինակ, ո՞րքան հակոտնեայ՝
ողնդծնեայ բան. մեր լեզուին վրայ ոչ
շնորհք թողուցին եւ ոչ ուղղութիւն այդ
արեւելահայը, եւ մեր Պրոֆ. մի ի նո-
ցանէ՝ ուղղագրութեան մասին յօդուած
զրելու կ'ելլէ: Խօսքս մօտաւոր տիտուր
անցեալին վրայ չէ. հիւնը ինչ է որ...
Չէ՞ որ Աղայեանցներ, Մայիսեանցներ,
Արեւեանցներ նոյն նման այլադակեցին,
անհնաւելի դարձուցին մեր սքանչելի
լեզուն. ճիշդ նոյն շաւղին է որ կը հետեւի
եւ մեր Պրոֆ. Աղոնցը:

Կը գրէ. «Արեւմտեան գրականութեան
մէջ ընդունուած է գրել չեզոք եւ ամեն,
մինչդեռ արեւելեանում սովորական է չե-
զոք եւ ամեն գրութիւնը վերջերս Հ.
Ղազկիւսեանը սաստեց որ անպատճառ եւ ու-

գրեն եւ ոչ ե—ով, եւ այժմ հայ թերթերը գրեթէ անվրէպ հետեւում են այս պատուէրին։ Հ. Ղազարեանը հաւատարիմ է Մխիթարեան աւանդութեան, որի հիմնական աղբիւրն է Հայկազեան Բառարանը ։

Կանոթ է մեզի՝ մանաւանդ թէ քաջածանօթ՝ որ իրմով չէ որ կը սկսի լեզուը եւ ամեն գրութիւնը, ինչպէս ինքն ալ կ'ըսէ, աչքէս անցած են բոլոր արեւելահայ թերթերը... ու մինակ ասոնք. ինչ մախիւր, ինչ անհեթեթ, կոպիտ գրութիւններ կան հոն, ինչ սխալներ լեզուի եւ քերականութեան...

Մեր արեւմտեան գրականութեան մէջ Չեքորը առ հասարակ ամէն ոք ուղիղ գրած է, եւ կը գրէ. վերջերս Պոլսոյ թերթերէն մէկուն մէջ էր որ հանդիպեցայ սխալ « չեզոք » գրութեան, եւ այդ պատճառաւ գրեցի, իսկ ամէր, բաց ի վեհնական Հայերէն՝ որոնք միշտ ուղիղ « ամէն » գրած են, ուրիշներ գրեթէ առհասարակ՝ մինչեւ Շահնազարի « Հայրենիք » ի երեւումը՝ սխալ ձեւով կը գրէին. այդ թերթը շատ մեծ արդիւնք ունի հայ լեզուի կանոնաւորման մէջ, բայց հիմա շատ քիչեր ծնացած էին սխալ « ամէն » ձեւով գրողներ, իւր մեծ քաւական վեհեր ունեցանք Հին ու Նոր Աշխարհի հետ, եւ քիչերն ալ՝ որովհետեւ ողջմտութիւն ունէին՝ տեսան ծուրը՝ համոզուեցան, եւ ուղիղ կը գրեն։

Պրոֆ. Աղոնց պէտք է մեծ յարգանքով արտասանէ Հայկազեան Բառարանի անուը. եւ գիտնայ որ Մխիթարեան աւանդութեան հիմնական աղբիւրը՝ ամբողջ հայկական մատենագրութիւնն է, ոչ լուկ Հայկազեանը։

« Մխիթարեանները կարծել են որ լեզուը բառը կազմուած է չէ եւ զոր եւ ուրեմն պէտք է գրել ե—ով, որ էական բայի երբորդ դէմքն է։ Բացարձակ մոլորութիւն »։

« Նախ կարելի չէ ասել չէ զոր, ինչպէս աններելի է ասել չէ զմարդ։ Հայկազեան Բառարանը հարիւր տարեկան պատկառելի ձեւերն է եւ, ինչ որ ներելի էր նրան,

անթույլատրելի է մեզ, նրա թոռների համար »։ (Դուք Հայկազեանի խորթ թոռնէք...)։

Կ'ըսէ յետոյ թէ առաջին անգամ երեւան եկած է այդ բառը Դիոնիսիոս Թրակացիի փերականութեան Թարգմանութեան մէջ, զոր Ծ. Ջրպետ հրատարակած է 1826ին, եւ ինք Պ. Աղոնց 1915 թուին հրատարակած վերստին ի Պետրոգրադ, ծանօթութիւնք ռուսերէն լեզուով։

Կ'ըսէ նաեւ թէ հիները լեզուը կը գրէին, բազմաթիւ ձեւագիրներ բաղդատներ է՝ որոնք բոլոր ե—ով են եղեր։ Ու կ'աւելցնէ թէ « Հայկազեան Բառարանը, անշուշտ, մեղանչել է բանասիրութեան դէմ, երբ ընդունել է լեզուը գրութիւնը թիւր ստուգարանութեան ճշշումով, այն ինչ պարտաւոր էր հետեւիլ ձեւագրական աւանդութեան »։

Եւ կը փակէ. « Արդ՝ հակառակ հին եւ նոր Մխիթարեանների եւ համաձայն մեր նախնիքների աւանդի պէտք է գրել անշեղ եւ անվրէպ լեզուը եւ երբեք չեզոք »։

Հիմա սկսինք։ Յարգելի Պրոֆ. Ը պէտք է գիտնայ որ Հայկազեան Բառարանը բնական պատճառութեան, աշխարհագրութեան կամ թուաբանութեան զստագիրք չէ՝ որ տարուէ տարի փոփոխման ենթակայ ըլլայ. ան՝ շտեմարանն է հայ լեզուի բառերուն, որոնք չեն փոխուի. տրուած սահմաններուն մէջ կրնան անճշտութիւններ ըլլալ, բայց բառը՝ բառ է. զրեր են այնպէս՝ ինչպէս որ գտեր են։ Եւ անհեթեթ զբարոտութիւն է գրելը՝ թէ « Հայկազեանը մեղանչել է բանասիրութեան դէմ երբ ընդունել է լեզուը գրութիւնը թիւր ստուգարանութեան ճշշումով, այն ինչ պարտաւոր էր հետեւիլ ձեւագրական աւանդութեան »։

Բոլոր այն ձեւագիրները՝ զորս յիշած է Հայկազեան, ամէնն ալ ե—ով են, լեզուը. թող հրամայէ հոս Պ. Աղոնց. հաւա պիտի դնեմ հոս, եւ ցուցնեմ թէ ո՞րքան անխուս է Պ. Աղոնց իր խօսքերուն մէջ. Հայկազեանը այնքան հաւատարիմ է նախնեաց աւանդներուն, որ սխալներն անգամ

դրած է, եւ ես ինքս շատ անգամ մեղադրեմ եւ զայն. հանդիպեմ է երբեք սխալ գրութեան, դրեմ է. հանդիպեմ է ուղիղ գրութեան՝ երբեք, դրեմ է. դրեմ է քաղց եւ քախտ, եւն, եւն. թէ՛ հանդիպած ըլլաւ հաս մը լեզր գրութեան, պիտի ղնէր, եւ պիտի զրկէր չեղոր-ին, ինչպէս ըրած է միւսերուն. ինք Պ. Աղոնց «բացարձակ մոլորութեան» մէջ է:

«Քերականութիւն Դիոնիսիոսի Թրակացոյ» — Յովհաննու Եղնկացոյ՝ Մեկնութիւն Քերականութեանն Դաւիթի անյայտի Ներածութիւն Պորփուրի:

Բովանդակութիւնն այն ձեռագրին՝ զոր ունիմ առջեւ:

«Եւ նախ ասէ, որք են յայտնիչ արականին, իգականին, եւ ԶԵ ԶՈՔԻՆ» (այսպէս իբրարմէ հետո): —

«Եւ վախճանական անուանց են. արուաց. եւ իգաց. եւ ԶԵԶՈՔաց ամենեւեան»:

«Եւ են սերք՝ արական, իգական», ԶԵԶՈՔ:

«... եւ յատուկ անուն արականին, եւ իգականին, եւ ԶԵԶՈՔԻՆ»:

Այս օրինակները երկիշեան ձեռագրին մէկ սեան մէջ, միւս սեան մէջ ալ ուրիշ երեք օրինակներ, եւ յաջորդ էջին մէջ հինգ ուրիշ ԶԵԶՈՔներ՝ ամէնն ալ եւով:

Հատ մըն ալ եւրոբող էջէն. «... քան զի ձի եւ ջուռ անուն, երից սերիցն հաւասար երեւի. զի է՝ արական, է՝ իգական, է՝ ԶԵԶՈՔ»:

Ուրիշ ձեռագիր. Պեղի Սեմէնիաս. «Բայց սակայն եւ ոչ որպէս ԶԵԶՈՔ ճշշմարտ ներշնչունի ասեմ»:

Մայն վկայութիւնը 1833-ին՝ յայտնին Հայկազեանի տպագրութեանն երեք տարի առաջ՝ տպուած է Դաւիթ Անյայտի Մանագրութեանց մէջ. էջ 470, նոյնպէս ԶԵԶՈՔ:

Երբորդ ձեռագիր, ուր կան Դիոնիսիոսի արականի, Մեկնութիւն Եղնկացոյ, եւն. «Եւ վախճանական անուանց են. արուաց. եւ իգաց եւ ԶԵԶՈՔԱՅ ամենեւեան»:

— «Եւ սերք են երեք. արական. իգական. ԶԵԶՈՔ»:

Հատ մըն ալ Յովհաննու Յայտնութեանն Լամբրոնացոյ. «Բայց պարտ է գիտել զի ըստ հելլենացոցն բարբառոյն, զէ. (գեթն) գլուխն իգական ասաց, եւ զէ. լերինս ԶԵԶՈՔ»:

Այս ձեռագիրներէ բերուած այս օրինակներով արդէն Պրոֆ. Աղոնցի ամբաստանութիւնը ինքնին կը հերքուի. կան չիցի «Բազմամէլ» իմբազրը սենեակս, եւ մէջ բերած օրինակներս ցոյց տուի ձեռագիրներուն մէջ, եւ ինք աչքովը տեսաւ, եւ կրնայ վկայել թէ ճշմարտ են բերած օրինակներս: Եթէ հարկ ըլլայ՝ պատրաստ եմ մինչեւ իսկ լուսատիպ հրատարակել:

Զեղոր կրնայ եչով ալ գրուած ըլլալ: Հոս զնեմ պատճառները՝ որոնք կարելի է Պրոֆ. Աղոնցի մտքէն անգամ անցած չեն:

Մեր է գիրը գրեթէ միշտ վերջին վանկին մէջ գոյութիւն ունի. վերջնեք կամ անկէ առաջ եղած վանկերուն մէջ գրեթէ միշտ եւ է. Բայց երբ բառը բարդ ըլլայ, եւ առաջին բառը ի զրով վերջանայ, այն ատեն այդ ի գրել՝ կ'ըլլայ է, երբեմն նաեւ ե:

Օրինակներ. Աղէկէզ եւ աղկէզ (աղիք բառէն). աղեխարը եւ աղեխարը, աղեկոծ եւ աղեկոծ, ոսկեզոծ եւ ոսկեզոծ, հոգեկիր եւ հոգեկիր, եւն եւն:

Ըստ այսմ՝ զորդ մը՝ չեղոր-ին եւն կրնայ եւ ըրած ըլլալ: Կամ ինչպէս որ եղած են գրողներ թե, եթե, թեպետ, ա-

1. Ներկայ Յօգուածս զրած էի արդէն երբ եղիպասայ յայտնի հրատարակչութիւն Պ. Լեւոն Մկրտչեանի այցելից Ս. Ղազար, փափագեցաւ տեսնել սենեակս. հո՛ւ, ըրի, հանցեց նայել սո ձեռագիրները, եւ մէկիկ

մէկիկ ցոյց տուի յեղեքները: Քանի մը օր առաջ ալ յայտնի բանասէր Տօցոյ. վաւերմ Թորգոման եկաւ վնեակի, տն շատ այցելեց սենեակս. եւ տեսաւ յեղեքներս շորոնը... վկայ երկուցն ալ...

սերն՝ այդ կարգի մարդիկ կրնան չեզոքն ալ՝ չեզոք գրած ըլլալ, բայց ոչ այն իմաստով՝ զոր կը յայտնէ Պ. Աղոնց, որու մասին պիտի խօսիմ քիչ վերջը:

Չարդելով Պ. Աղոնցի ամենէն զօրաւոր նեցուկը, անցնինք իր ուրիշ զրպարտութեանց:

Չեզոք բառը «Նոր Հայկազեան» ով չի սկսիր. Պ. Աղոնց պէտք էր գիտնալ որ արդէն Մխիթար Արքահայր իր հրատարակած (1749) Հայկազեան բառգիրքին մէջ գրած էր Չեզոք:

Բայց Մխիթար Արքայէն ալ առաջ՝ կայ ձեռագիր «Գանձ Հայոց լեզուին, կամ Բառարան Ստեփանեան» (1730) (Ստեփանոսի Ստեփանեան Ռօշքա Լեհացւոյ. որու մասին կը գրէ Տաշեան (Մայր Յուսիկ, էջ 22). «Նկատելով հեղինակին ժամանակը՝ շատ ընտիր երկասիրութիւն մըն է գործքս նաեւ իբրեւ պարզ բառ գիրք նկատելով, եւ ցաւելու է որ տպագրութեամբ չէ լոյս տեսած տարիներու աշխատութեան այս արդիւնքն: Յարգի է նաեւ այսօր մանաւանդ այն կողմանէ, որ հեղինակը կոչուեալն կ'ընէ բազմաթիւ հայ ձեռագիր մատենաներէն, որոնցմէ ու մանր նաեւ այսօր յայտնի չեն լիովին... ամբողջն նաեւ այսօր հրատարակութեան արժանի գործք մըն է »:

Ահա թէ ինչ կը գրէ Ռոշքեան.

— ԶԵՁՈՔ. իբր ոչ զոք յերկոցունց. նշանակէ ոչ այս, եւ ոչ այն. neuter. Դաւ. (անյաղթ). Գեր. Եւ վախճանականք անուանց են արուաց, եւ իգաց, եւ ԶԵՁՈՔաց ամենեքեան:

— ԶԵՁՈՔԱԿԱՆ. Դաւ. Գեր. Սեռք են երեք, արական, իգական եւ ԶԵՁՈՔական. — Առ բարոյականն չէզոքական զիտաւորութիւն է, որով ոք կամի, եւ ոչ կամի:

— ԶԵՁՈՔԱԿԱՆ ո՛չ առ այս, եւ ոչ առ այն կողմ... Դաւ. է. Բ. Հարկ է զորակ, կամ յարանունաբար, կամ հոմանունաբար, կամ չէզոքապէս յասիցելոց որաւ կութեանց ասիլ:

Ասոնք գրուած են 1730-ին, ամենահին բառարանը զոր ունինք, եւ այդ մարդը մեր՝ Ս. Ղազարու ձեռագիրներուն վրայէն չէ գրած:

Այս օրինակներն ալ բարձրագոյն կ'ազդակեն որ ոչ միայն անիրաւ է Պրոֆ. Աղոնց, այլ եւ Թանձր մոլորութեան մէջ երբ կը յարձակի Նոր Հայկազեանի վրայ: Ռոշքեան՝ Պ. Աղոնցի արդէն իսկ ջարդուիչ եղած նեցուկը, փոշի դարձուցած՝ հովին կու տայ:

Տեսնենք Մխիթար Արքահօր տուած սահմանը. «չէ ոք. որով մերթ նշանակի՝ ոչ ոք. կամ եւ ոչ մինն. եւ ըստ այսմ իմանի մինչ ասի, չէզոք ի նախադասութեանցդ է ճշմարիտ (այսինքն ոչ միև). կամ չէզոք ի նոցանէ էառ: (Աղոնցմէ ոչ մէկը առաւ): Իսկ մերթ նշանակի այն՝ որ ոչ յայսմանէ է, եւ ոչ յայնմանէ, կամ որ ոչ այս է, եւ ոչ այն. ռամկ. ոչ սա՛ ոչ ան: Եւ ըստ այսմ ամենայն բայք, որք ոչ ներգործականք են եւ ոչ կրաւորականք, ԶԵՁՈՔ կոչվին»:

Մխիթար Արքահօր Բառգիրքը տպուած է 1749-ին:

Իսկ Նոր Հայկազեան (1836) կը սահմանէ. «որ չէ որպէս զոք ի կենդանեաց կամ ի մարդկանէ. ոչ արու, եւ ոչ էգ. «Ոչ ի չեզոքացն էր Յովսէփ, այլ ի կատարեալ արանց. Երզն. Մտք. — Չեզոքացն՝ իբրեւ զիշակէս: Առող. գ. 21: Արուին եւ իգին, ընտրութեամբ չեզոքին: Դեմ. — ի նմանութիւն չեզոքի, ոչ արուի եւ ոչ իգի. Հ. յունիս, իա, եւն. եւն. —

Ասոնք տպուած գրքերու օրինակներն են, ձեռագիրներուն մէջ նոյնպէս եւ ուր:

Բագրատունի, Այաթեան, Նորայր, (գլխաւորները միայն յիշելով) որոնց առջեւ աշխարհի բոլոր Պրոֆեսորները, ընդ որս են Պրոֆ. Աղոնց, պէտք է զլուխ ծռեն խոնարհութեամբ եւ յարգանքօք, չէզոքը եւ ուր գրած են, ըսել ուզելով թէ «Բագրածակ մոլորութիւնը» Պրոֆ. Աղոնցի մօտ պէտք է փնտռել եւ ոչ թէ իրենց:

• •

Անցնինք ուրիշ բանի. կը գրէ Պ. Ադոնց. « Նախ չէ կարելի ասել չէ զոր, ինչպէս աններելի է ասել չէ զմարդ »:

Հոս կարեւոր է որ լաւ դաս մը տանք Պ. Ադոնցին, որ կ'երեւակ թէ ժամանակը լեզուագիտութիւն բառը սորովելու գործածած ըլլալով՝ չէ կրցած լաւ հայերէն սորվիլ: Մինչ պէտք էր նախ հայերէն սորվիլ, եւ ապա լեզուագիտութեան ետեւէ ըլլալ:

Պրոֆ. Ադոնց անշուշտ գիտէ, եւ եթէ չի գիտեր՝ պէտք է գիտնայ որ մեր ի, ց, ցա, ընդ, ըստ նախդիրները, եւ նոյն իսկ եւ, ու շարկապնէր յօդակապի պաշտօն կը կատարեն՝ կապելով երկու բառ իրարու. « ափերերան, սիրտիբերան, զոյնզոյն, թելզթել, խիտախիտ, գիրկըդիտան, օրբոտօրէ, (օրէջօր) իրենց լեզուով): պարտապատշաճ, այրեծի, եւն. եւն. ալսպէս նաեւ չէջօր: (Հմտ. « Զարգացելոց », էջ 665):

Այս ըստաւաններէ կը հետեւի որ այդ զան յօդակապ մըն է, որ դրուած է ե-ին եւ ու-ին միջեւ բառին հնչիւնը քաղցրացնելու եւ միանգամայն ոյժ տալու բառին. նոյն ոճով շինուած է եւ ոսկեզօծ բառը. այս զան ալ կը կատարէ միեւնոյն պաշտօնը: Այս՝ ընդհանուր մեկնութիւն:

Իսկ մեր անձնական մեկնութիւնը ահա. իշական բայերը՝ յունական ոճով՝ կ'առնեն նաեւ հայցական հոլով՝ բնութեան խնդիր:

Այս ոճը կայ նաեւ ուրիշ եւրոպական լեզուներու մէջ.

Monsieur, êtes-vous le père de cet enfant? Oui, je *le* suis. Madame, êtes-vous la mère de cet enfant? Oui, je *la* suis. Mesdames, êtes-vous les parentes dont on m'a parlé? Oui, nous *les* sommes. *Le* *la*, *les* հայցական հոլովներ են:

Այսպէս նաեւ իտալերէնի, անգլիերէնի եւ գերմաներէնի մէջ.

Ihr nennt mich Meister und Herr,

und mit Recht sagt ihr es; denn ich bin *es*. Այս *es*-ը հայցական է:

Դաւով մեր լեզուին, ձգենք անորիշ դերբայներով գործածուածները, որոնց թիւը չկայ, նաեւ ոսկեզարու մէջ. « Ընտրեաց զմեզ՝ լինել սուրբս եւ անարատս: Լինել հեթանոսաց ժառանգակիցս եւ մարմնակիցս եւ հաղորդս աւետեացն. — Եւ բոց զգաստս լինել, պարկեշտս, ցածունս, ողջամիտս ի հաւատս: — Զայն իսկ պարտ է զոլ Յիսուսի. — Լինել ինձ գոյ՛ որ վերագոյն քան զիս են: Քանզի հարկ է զոլ զոմե. (Դաւ. Անյաղթ). « Մատենագրութիւնք », 475, եւն. եւն.:

Դիմաւոր բայի քով. « Զնձ ոք՝ ասէք զինէն՝ թէ իցեմ. պատասխանի ետ Պետրոս եւ ասէ. զՔրիստոսն Աստուծոյ, — Զոր ոչն էր եղեմ՝ վասն բազում մարդասիրութեան իւրոյ. (Դաւան. Հաւատոյ). — Զոր էրն ոչ ի բաց թողլով, եղեւ զոր ոչն էր. (Սմնեցի) — Զայն ցուցանեն յինքեանս զոր չեն (Նարեկ). — Էին՝ որք լինէին զայս կրօնաւորք բազումք եւ զեհիկք », (Վրթ. Հր.), եւն. եւն.:

Նոյն նման կազմուած է նաեւ մեր լեզուր բառը. լե՛ բայ, զոր՝ հայցական բնութեան խնդիր, տէր բային նա կամ սա զեղչուած:

Գիտելիք. — Հայցական բնութեան խնդիր մը կրնայ ըլլալ դերանուն, կրնայ ըլլալ գոյական:

Երբ դերանուն է, այդ խնդիրը անպատճառ զայ կ'ուզէ: Արդէն տեսնուեցաւ մեր վերեւ դրած օրինակներուն մէջ: Իսկ երբ գոյական է, կը դրուի անորոշ հայցական, այսինքն առանց զայի. « Գիտե՛ զո՞ անեւս զքեզ ». — Հոս զայ դրուեցաւ՝ որովհետեւ ո՞ դերանուն է. — « Եւ զի զու մարդ ես, եւ զանձն քո աստուած անեւս », հոս չը դրուեցաւ զայ, որովհետեւ աստուած գոյական է: — « Թագաւոր զոմե ասնն գթիս տուա ». դրաւ զայ՝ որովհետեւ ոմե դերանուն է: — « Ոչ կոչեցի զձեզ ծառայս ». չդրաւ զայ՝ որովհետեւ ծառայս գոյական է:

Ուստի, մեծայարգ Պրոֆեսոր Ադոնց

պարգապէս արգահատելի կը դառնայ՝ երբ կ'ըսէ, թէ «Նախ չէ կարելի ասել չէ զոր, ինչպէս աններելի է ասել չէ զմարդ»։

Չեղոր կ'ըսուի, յարգելի Պրոֆեսոր, սրովհետեւ որ դերանունն է, բայց չէ զմարդ չ'ըսուիր, որովհետեւ մարդ զոյական է։ Պրոֆեսորն մը այսքան զիտութիւնիկ կը ապաստէր...։

Անցնինք եզ-ին։ Ընթերցող, ասի կովին ազրարը չէ։ Հոռմըցած Դաւիթ Անյաղթի բառերէն է, եւ յունարէն 'εἰς բառն է, որ մէկ ըսել է։ «Էջ քան զմի», այսինքն մի քան զմի. — «Մի ըստ եզոյէ», մի ըստ միոյէ. (Պիտ.)։ Եղակի, եղակեւ ու նման բառերը այս եզ-էն ելած են։

Պրոֆ. Աղոնց կ'ըսէ ուրեմն որ չեղոր սխալ է, եւ ուղիղն է չեղոր։

«... Հայը յունարէն οὐδαμος Թարգմանել է ոչ եղով իսիք, ուրիշ անգամ՝ ոչ մի իսիք» (Պրոֆ. Աղոնց հայերէնի կոպիտ սխալ մը կ'ընէ հոս, աններելի ոչ թէ Պրոֆեսորի մը, այլ նոյն իսկ մեզի պէս սոսկական մարդերու, զրեւով «ոչ մի իսիք», պէտք է ըլլայ «ոչ միով իսիք»)։

«Ան այս եզ բառն է որ մտնում է նաեւ չեղոր-ի մէջ. եզ-որ նշանակում է մի-որ, չ-եզ-որ = ոչ-մի-որ։ Լրիւ ձեւը կը լինէր ոչ-եզ-որ»։

«Այս վերլուծումը ցոյց է տալիս որ ե տառը տեղ չունի չեղոր բառի մէջ»։

Թրակացոյ ֆերականութեան «Յաղագս մակրայի» գլխուն մէջ են Պ. Աղոնցի յիշածները. ահա.

«Եւ ուրացութեան կամ ապերեւութեան չէ, ոչ, ոչ իսիք. ոչ միով իսիք... Եւ ապաստութեան մի, մի իսիք, մի եղով իսիք»։ (Մեր ձեռագրէն, որ 22Ա-1332-ին գրուած է, էջ 31)։

Արդէն ըսինք վերեւ թէ Պրոֆ. Աղոնց հայերէնի անհմտութեան լեռնաբերձ ապացոյց տուած է՝ զրեւով ոչ մի իսիք։ Երկու ոտիւր միանգամայն։ Անգիտութիւն չեղով, եւ երկրորդ սխալ օրինակել. բնագիրը՝ ինչպէս զրի վերեւ՝ ոչ միով իսիք է։ Այս՝ մէկ. — Երկրորդ, ոչ-եզ-որ չէ

գրուածը, այլ ոչ եղով իսիք, ուղղականը ոչ-եզ-իք, Հոս ալ կը չարափոխէ բնագիրը։ Ուրիշ է ոչ եզ իք, ուրիշ է ոչ եզ որ։ Յաւալի բան։ Պրոֆեսորներ՝ որ բան մը ուղիղ օրինակելու իսկ կարողութիւնը չունին՝ չեղական վճիռներ տալու կ'ելլեն...

Հիմա տեսնենք խնդրին բուն եղբւրական մասը։

Եջ՝ ուրեմն ըսել է մի. թուական ածական, Բագրատունի իր «Զարգացելոց»-ին մէջ, էջ 62՝ Մի թուական ածականին անմիջապէս ներքեւը կը գնէ՝ Եզ, Եզոյ, եզոյ, յեզէ, հեն։

Վերեւ տեսանք որ Պ. Աղոնցէ բերուած օրինակը ոչ եղով իսիք էր. ոչ՝ մակրայ. եզ իք = մի ինչ, Բերածը եզ ոք չէ, եւ ոչ ա՛յ ոչ-եզ-որ, այլ ոչ եզ իք,

Համարինք որ եզ որ գոյութիւն ունենայ. ինչ ըսել է. ըսել է մի որ. եզ = մի. թուական ածական երկուքն ալ։

Ոչ մի որ կարելի է ըսել. ոչ եզ որ ըսուածը չկայ. համարինք սակայն թէ ըսուած ըլլայ. բայց զիրն ստեղծուելէն ի վեր՝ տեսնուած է երբեք թուական ածականի մը վրայ չ միտականը. ըսուած է երբեք չմի, չերկու, չերեք, չորս, չոտսն, չնագար. քսէք, ով դուք, որ քիչ մը ողջ մտութիւն ունիք ձեր գլխուն մէջ. եզ՝ մի՛ մէկ ըսել է. կարելի՛ է ըսել չեզ. եզը եզ է, մէկը մէկ է, կրնա՞յ չմէկ ըլլալ, կրնա՞յ չեզ ըլլալ։ Քահանան կրնայ չքահանայ ըլլալ, մշտնջենաւորը՝ մշտնջենաւոր, ազգը՝ յազգ, բայց մէկը կրնա՞յ չմէկ ըլլալ... երկուքը՝ չերկուք ըլլալ...

Չեղոր = ոչ մի որ = չմի որ։ Նստիլ ոչ եզ որ բայ է. չմի որ բայ է. ինչ ըսել է. ոչ մէկ բայ է. հասկա ինչ խարախատաւ։

Արական, իգական. ոչ-եզ-որ... չեզ որ = չմի որ։

Այս, ճաշակ, ողջմտութիւն, ո՛ր էք դուք. ինչո՞ւ Պրոֆեսորներու սենեակներէն հեռուները կը դեգերիք։

Չ գիրը ոչ-ին համառոտութեամբ կը դրուի

*
*

բայի վրայ, գոյականի վրայ, ածականի վրայ, բերել՝ յերեւել, ողորմեալ՝ լողորմեալ, լէն՝ լէն՝ վասն լէն... լմշտնջենաւոր, յրահանայ, լծողովուրդ, յաստուած, յազգ, յինչ, յից, յարուեստ, յահագին, յգոյ, յքահանայապետ, յգարդ, յուր, յգազան, յկենդանի, եւն, եւն, Բայց ուր տեսնուած է աշխարհիս վրայ լեզ ոք, լմի ոք, լերկուք ումանք, յարիւր այր, ու նման այլանգակութիւններ:

Մեր « չեզոք » Նախադասութիւն մըն է. նա՝ չէ զոր (յերկուք այսի). աւել բայի, բայ, խնդիր:

Ձեզոր շինող նոյն Դաւիթ Անյաղթէն ահա օրինակներ նման բարդութեանց, որոնց մէջ կայ է բայը. « Եւ գիտելի է, զի բազում անգամ որպիսիինչէն ի զինչ լեռնէ երեւի: Փանգի յորժամ զինչէն սահմանաւ ճանաչի, յայնժամ որպիսիինչէն ի զինչէն սահմաններ, քանզի զինչէն հանդերձ սահմանաւ երեւի » (Սահմանք իմաստասիրութեան, 122):

Եզրակացութիւն. — Ձեզոր բառ գոյութիւն չունի, եւ չի կրնար ունենալ. Դրել Ձեզն՝ քրէիքուր ոճիւր է, եւ մուրուքեանց գերադրական:

Դարձեալ Պրոֆ. Աղոնց Թանձր մուրութեան մէջ է եւ անիրաւ կերպով կը յարձակի Հայկազեանի վրայ: Ձեզոր գրութիւնը Հայկազեանով չի սկսիր. մեր ունեցած բոլոր ձեռագիրները կոով են. կոով են եւ Ստեփանոս Ռոշդայի մէջ բերած բոլոր օրինակները, որոնց Հայկազեանէ 106 տարի առաջ գրուած են:

Հայկազեանէ 88 տարի առաջ տպուած է նաեւ Մխիթար Աբրահոբ բառգիրքը, որ նոյնպէս կոով կը գրէ:

Ուստի՝ սիրելի ընթերցող՝ դուն ինչպէս մինչեւ հիմա, ասկէ վերջն ալ՝ զրէ ուղիղ ձեռով Ձեզն՝, « անշեղ եւ անվրէպ », առանց մտիկ ընելու Պրոֆեսորի մը ծուռ սաղարաններուն:

Անցնինք ԱՄԵՆ—ին:

Պրոֆ. Աղոնց հոս կը պարզէ ոչ լոկ Թանձր մուրութիւն, այլ նաեւ Թանձր տգիտութիւն. ամբողջ այս մասին մէջ միակ ուղիղ բառը որ կայ՝ հետապայսմ բառն է, երկիցս զործածուած. (Ասոր հանեցայ): Ուրիշ ամէն ինչ սխալ է:

Ահա Թէ ինչպէս կը սկսի. « Եթէ չեմ սխալուում Հ. Ղազկիեանը կարծում է որ այս բառը նոյնն է ինչ որ մեն, մի այր շալակին: Բառերը ի զուր տեղը ծանրութիւն չեն վերցնում: Այսպիսի ստուգարանութիւնները միանգամայն աններելի են արդի լեզուագիտութեան տեսակէտից »:

Մէյժը կանխիկ այդ « արդի լեզուագիտութիւն »ը ռաֆը դնենք. նախ հայերէն սորվելու է եւ ապա « լեզուագիտութիւն »ը բառը բերան առնելու է:

Մենք ամենի մասին գրելուս՝ անթիւ փաստեր բերած էինք, եւ յիշած էինք պարզապէս մեն—ի պարագան: Կ'երեւայ Թէ Պ. Աղոնց կարգացած իսկ չէ մեր քանիցս ամենի մասին զրաճները (տես « Մի՛ գրէք », էջ 137—159), եւ ուրիշ տեղեր ալ, եւ ելքը միայն այդ մենը կը յիշէ:

Մտիկ ըրէք ուրեմ. կամայ՝ ակամայ, տխմար, տխմար, ծուխ, ածուխ, պուխտ՝ ապուխտ, խորշ՝ ախորժ. ինչ են այս այբերը... իսկ Յովհաննէս Մամիկոնեանի քով՝ Սմբատին ըսելը Ասուրին. « Յիրաւի է անուն քո Ասուր, զի սուր քո չէ ինչ »:

Իսկ ինչ պիտի ըսէ ձեր « լեզուագիտութիւն »ը ապա՞ ապա, կուսի՞ ապուխտ, « Եթէ » անթիւ, նոսր, անօսր, ախտ, յան կամ ախոյեան (խոյանամ բայէն). ուր թողունք պարսկերէնէ փոխառեալ շատ մը բառերը, որոնց առջինն հայ լեզուն այր մը տնկեր է. առատ, առասան, ասպառ, եւն. ինչ անուն սիրտի տայ ձեր լեզուագիտութիւնը այս այբերուն՝ որոնք զրուած են, նշանակութիւնն անփոփոխ թողով. հոս է որ « բառերը ի զուր տեղ ծանրու-

թիւն են վերցնում», եւ սակայն խնդալու համար ձեր «արդի լեզուագիտութեան» վրայ:

«Բննելի բառը առանձին չէ պատահում հին մատենագիրների մօտ»:

Կը սխալի Պ. Աղոնց, քիչ, բայց պատահում է հին մատենագիրներին մօտ. «Չամեն քնացեալսն յանձն առնէր շնորհացն Աստուծոյ. Կարիւն — Յամեն աւարարածոց. Չ. ստէպ: — Ամենն առանց գործելոյ անկատար է». Ա. — Ասոնք ոսկեզարու զրքեր են, հասկանում էք, Պ. Աղոնց:

Ահա եւ Դաւիթ Անյաղթէն, հինգերորդ դար. «Քորզան՝ իք ամեն մարդ, ամեն կենդանի», որզան՝ ամեն մարդ սպիտակ, — ոչ ամեն մարդ սպիտակ. — որկէն՝ ամեն մարդ արդար, ոչ ոք մարդ արդար. — ոչ ամեն մարդ սպիտակ... քանզի ոչ ամեն ոչ զըստ բոլորէն նշանակէ (Յաղագս մեկնութեան Արիւստոտէլի, 467). — «Իք ամեն մարդ, ոչ իք ամեն մարդ. իք ամեն ոչ մարդ, ոչ իք ամեն մարդ». էջ 473, եւն. եւն.

Ամեն բառը միջին դարէն ասղին սկսած է յաճախել իւր իմաստով. «Բազմամէկ» չմիմբնար՝ ամբողջ թերթը կրնայի լցնել տաճկենեղով. այնքան շատ կայ... իսկ բուն մատենագրական լեզուն միայն բարդութեան մէջ կը գործածէր. Ամենասպառ, ամենատես, ամենատէր, ամենիշխան, ամենուսոյց, եւն. Որովհետեւ ամենայնին անբասուն է այս բառը. եւ անտարակոյս անոր բուն հին ձեւն էր՝ Խամկին մէջ պահուած:

Շարունակենք.

«Նրա (ամէն)՝ փոխարէն գործածական է ամենայն»:

«Եւսոթ են նաեւ ամենեւին, եւ ամենով կազմուած բառեր. Աղաթանգեղոս Գ. պարակում տալիս է այդպիսիների մի շարան. «այդ՝ ամենարարն, ամենաստեղծն, ամենահաստիչն, ամենախմաստն՝, ամենատէրն, ամենակալն, ամենաբովնն իրատեսաց զձեզ»:

Հոս ալ պզտիկ դաս մը Պ. Աղոնցին, որովհետեւ տգէտ բաներ կ'ըսէ Այդ բառերը ամեն-ով կազմուած չեն, այլ ամեն-ով: Ըստ հայ լեզուի օրէնքին՝ ամեն-ին բնականը կ'ըլլայ ամենի: «Չպատճառս խնդրեցուց ամենիդ». Եփր. Կառ. (ոսկեզար) — Ամենից հոգուց. ամենից կուսից. Նար. Զատեղծող ամենից. կենացն ամենից. ի զէմս ամենից. Շար. եւն.

Արդ, բարդութեան պարագային, երբ յաջորդ բառը բաղաձայնով սկսի, այդ է գիրը կը փոխուի ե-ի, որովհետեւ հայ լեզուին մէջ օրէնք է որ վերջավանկի ե-ն երբ վերջնիթեր վանել ըլլայ, այսինքն հո-լովուի կամ բարդուի, այդ ե-ն կը փոխուի ե-ի կամ ի-ի, եւ յօդակապ կը դրուի. ինչպէս եղած է վերի օրինակներուն մէջ. իսկ յաջորդ բառը երբ ձայնաւորով սկսի, այդ արմատական ե-ն՝ կը քնայ անփոփոխ, եւ յօդակապ չի դրուի: Ուստի կ'ըսեն ոսկեղարու նախնիք. ամէնիշխան, ամէնուսոյց, ամէնիւրաց, ամէնիշխող, ամէնսփութ, եւն. իսկ յաջորդներէն, ամէնախաւից (Փարպ.), ամէնաճեղուց (Նախկ.), ամէնայայեղու (Դառ. Կնյ.), ամէնապակար (Նարկ.), ամէնատատ (Պիտո. — Նարեկ. — Յմի. — Խոսր. շար.), ամէնատուծ, ամէնարար (Յմի.), ամէնաբժեայ (Խոսր.), — ամէնալմատ, ամէնարուեստ, ամէնար-

1. Այդ մէջ բերուած կտորը 892 էջէն է. եւ «Հայրենիք» թերթի մէջ սխալ դրուած է՝ 896. Այս՝ մէկ, — Երեւոյց, նախադասութիւնը Այդ — ով չի սկսի. այլ՝ Արդ... Երբորդ, այդ ալանպակ ամենախմաստն հիւսղը ինչ բան է. սակեղարու արդի մը մէջ կրնան ըլլալ այդպիսի լրբուց բաներ. Զիրաիւղին քով դնելու է. ամենի, մասն է. ամենախմաստ ով է ընդդէմ. Պրոթ. Աղոնց, Թէ իմբուց. — Որո՞ւ օժիթէ բռնեմ... կը փափագէ որ ճշայն

մենեցի իմբ.ը նայէր Պ. Աղոնցի ձեռագիրը, եւ կրաւորակէր ճշմարտութիւնը. յանդանցը շատ մեծ է սորբաղծութիւն է... պիտի սիրէր որ ճշայրենիք» մացուր ելէր մէջէն. արդէն տեսանց ուրիշ սեղ Պրոթ. Աղոնցի նման քաղաքործութիւնները, այսինքն՝ կարծես լրբուց բոլորովն անմեղա ըլլալը հայրենի մէջ, սխալ օրէնաւորութիւնն ալ ճապար...

փրի, ամէնհրաճեան, ամէնհրեւելի, ամէն-
երկշտա, ամէնհրջանիկ, ամէնհրջանկա-
բար, ամէնհրջանկապէս, ամէնըմբռնող,
ամէնընդել, ամէնընթաց, ամէնընկալ, ա-
մէնիմաստ, ամէնիմաստաբար, — պէս, ա-
մէնիմաստուն, ամէնիմաց, ամէնիմացա-
կան, ամէնողորմ, ամէնողորմութիւն, ա-
մէնոսկի, ամէնուտակ, ամէնօրինակ, ա-
մէնօրհնալ, ամէնօրհնեան...

Պրոֆ. Աղոնցի կը հարցնեմ. ինչ են
այս ԱՄԷՆները... հրամանեցէք... համա՛...
բռնուեցան լեզուներդ, ինչո՞ւ չէք պատաս-
խաներ. եթէ ամեն է ուղիղ ձեռք, հապա-
խէն են այս ամենները ոսկեղարէն սկսեալ
բոլոր յաջորդներուն ըով... ու ելբը ինծի
Ազաթանգեղոսէն կարգ մը օրինակներ կը
բերէք, որոնք ե—ով են, եւ անկէ կը
հետեւցնէք, թէ ամեն ձեռք սխալ է:

Ըսի արդէն վերը կանոնը. յաջորդ բա-
ռը ձայնաւորով ըլլալուն՝ առանց յօդա-
կապի եւ առանց փոփոխութեան երկու
բառերը կը դրուին իրարու ըով. նոյն ա-
րարողութիւնը կը տեսնուի երբեմն նոյն
իսկ բաղաձայնով սկսող բառերու ըով.
Վրեմիեղիր...

(Է—ն կրնայ ե—ի ալ փոխուի ձայնա-
ւորէ առաջ. ինչպէս է Ազաթանգեղոսի
ամենիմաստեք բառին մէջ. ամենիմաստը
սակայն աւելի շնորհալի է):

Իսկ երբ յաջորդ բառը բաղաձայնով
սկսի՝ փոփոխման կանոնը կը մոտէ ներս.
պարէն—պարենաւորել. հեղլէն՝ հեղլենա-
կան. հայերէն, —բենի, հայերենագէտ, եւն:
Այսպէս ամէն—ամենի:

Ամէնարաշխ, ամենարբեր, ամենատես,
ամենակալ, ամենարոյժ, ամենարոյս, ա-
մենագեղ. վերեւ յիշուած Ստեփանեան
բառարանը, «մեք միայն զատուելի ի կիր
առեալսն զնեմք» կ'ըսէ եւ կը շարէ 140
օրինակներ՝ նախնեաց զբերէն՝ յիշելով
զբերին անունը. եւն. եւն. Այս անթիւ օրի-
նակները կ'ըսեն Պ. Աղոնցի, թէ տիար
Պրոֆեսորը, կը ներէք, բայց թանձր մո-
լորութեան մէջ էք:

Ասկէ վերջ Պ. Աղոնց երեսուն՝ քառա-
սուն տող բան կը զրէ, որոնք բոլոր դա-

տարկարանութիւն են. տարրական կանոնի
մը անգիտութիւնը խառնափնդոր բաներ
ըսել կու տայ իրեն:

Կ'առնէ ձեռք աղաւես եւ աղետ բառերը.
ասոնք, կ'ըսէ, կ'ըլլան եղբւր ազուխու
եւ աղուեսու, աղիտի եւ աղետի: Ուրեմն,
սակեն ալ պէտք է ըլլար ամենի եւ ամի-
նի, կամ ամինայն եւ ամինայն: Ու կը
հետեւցնէ. «այդպիսի ձեռք յայտնի չեն
ընաւ. Հեռեալայէս եւ ամեն գրութիւնը
սխալ է»: Լիցիսա գնաց. կեցցէ «արդի
լեզուագիտութիւն»ը:

Շարենակենք դասը. — Հայ լեզուին
մէջ օրէնք է որ վերջալանկի գրէն ա-
ռաջ միշտ ե կը դրուի եւ ոչ եւ. խացա-
ռութիւն ըլլալով ունինք միայն ք, մ, կ
(քեն, մեն, կեն) զբերուն անունները, զեն
բառը, եւ իրեն (իրեան), ցորեն (ցորեան),
ատեն (ատեան), զհհեն (զհհեան), ըստ ու
մանց նաեւ պատճեն (պատճեան):

Ն—է առաջ այդ ե—երը կը փոխուին ու-
մանք ի—ի, ումանք ե—ի:

Այսպէս օրեն, շեն, զեն, ապաւեն, ժա-
պաւեն, փոխարեն, քեն, հեն, կ'ըլլան օ-
րինաւոր, շինել, զինուիլ, ապաւինիլ, ժա-
պաւինեալ, փոխարինել, քինարինդիր, հի-
նահար, եւն:

Իսկ ե—ի կը փոխուին բոլոր յատուկ
անունները. Գուրգեն, Սուրեն, Զաւեն, Փա-
ռեն, Խորեն, Արսեն, Բարգեն, Արշեն, ու
նմանները. Գուրգենի կամ Գուրգենայ,
Սուրենի, Զաւենի, եւն:

Իսկ բառերէն՝ պարեն, հեղլենայի, հեղլե-
նական, հեղլենազիր. ասոնց կարգէն է
ահա ամեն բառը, որ կ'ըլլայ ամենի, ա-
մենակալ, ամենեւին, եւն., եւ ոչ երբեք
ամինի, ամինակալ: Մէն բառին ե—ն միայն
կը փոխուի թէ՛ ն, եւ թէ՛ ի. մենաւոր,
մինաւոր, մենակ, մինակ:

Արդ գիտնալու է մեծայարգ Պրոֆ. Ա-
ղոնց, որ հայ զիրը գտնուելէն ի վեր՝
Գուրգինի, Արսինի, Խորինի, պարինի,
հեղլինի զբաւած չեն երբեք. որով՝ չեն
կրնար գրուիլ նաեւ ամինի, ամինայն, ու
նման ալլանդապիութիւններ:

Գալով աղուհս եւ աղէտ բառերուն՝ ուրոնց թէ ե—ով եւ թէ ի—ով զըրուելու մասին խօսք կ'ընէ, մեր գիտցած հայերէնին մէջ աղուխտս ձեւ գոյութիւն չունի, այլ աղուհսու, աղուհսաբուն, աղուհսներ, աղուհսադրում, աղուհսակերպ. եւն. Սխալ է Պ. Աղոնցի ըսածը:

Աղէտ՝ երկու կերպով կ'ըլլայ, աղետի եւ աղիտի: Բայց կան ուրիշ նման ձեւեր ալ. Մովսէս՝ կ'ըլլայ Մովսէսի եւ Մովսիսի. Ներսէս՝ Ներսեսի եւ Ներսիսի: Թաւտ ձեւը կ'ըլլայ յաւիտեան, բայց երաւաւտ ձեւը՝ կ'ըլլայ երանաւտեալ: Հոս կը փոխէ ե—ի, եւն. եւն.

Իսկ ել վերջացողները միայն ե—ի կը փոխուին. Իսրայէլ, Միքայէլ, եւն. Իսրայիել, Միքայիել, եւն.

Հետեցնելով՝ ամեն բառը կը հոլովուի՝ միայն ե—ի՝ փոխելով իր ե—ն, ամենի, եւ ոչ երբեք ի—ի. ամինի:

Պ. Աղոնց կը խօսի յետոյ ամեն—ի կազմութեան մասին, ու կ'իջնէ վար վար մինչեւ բարբառը զարբարացող, որոնք աման կ'ըսեն եղբ, որով պէտք է ամեն ըլլայ եղբ...:

Կարապաղցին ալ մեր ըսածը կը հաստատէ եւ ոչ իր: Ամանը համայն է. Ժողովուրդը հայրը՝ հար կ'ընէ, մայրը՝ մար, փայտը՝ փատ. զարծեալ չէ՞ որ զբարբառի ա. լծողութեան բոլոր անկատար եզ. գ. դէմքերուն այրը ար կ'ընենք խօսքի մէջ ալ՝ գրութեան մէջ ալ, Կարդայր, զարմանայր, խանայր, եւն. կ'ըսենք կը կարդար, կը զարմանար, կ'իմանար:

Դարձեալ նոյն ժողովուրդը չէ՞ որ հայրը՝ կ'ընէ նաեւ հեր, մայրը՝ մեր, փայտը՝ փեւ՝ այլը՝ էլ, գայլը՝ գէլ, այնը՝ եւ, կայրը՝ կէր (ի մէջ ծովուն հաւք մի կէր): Ո՛ր ալ զառնանք՝ վեր ու վար, միշտ ՀԱՄԱՅՆ = ԱՄԷՆ կ'իլլէ, եւ ոչ ամեն:

Այ = է, կերայք, կերէք, կերայք, եւ

կէք, կարայք, կարէք, տարայք, տարէք. եւն. եւն.

Ուրեմն այդ համայն բառի ծնունդն է ամեն: Բուն արմատ համ. հոն ինկած է, մնացած է ամ, այ = է = ամեն: Ասկէ ծագած է ամենայն. (ըսինք որ է գիրը կը փոխուի ե—ի ելը ամանցուի). ու բոլոր խումբը ամեն—ով սկսող բառերուն:

Իսկ իր եչապաշտ քարոզին առթիւ՝ կը յիշեցնենք իրեն որ ինքը շատ ուշ մնացեր է, արդէն ատոր կատարեալը ըրաւ Երեւանի կառավարութիւնը:

Բայց ըսածները բոլոր սխալ եւ անհեթեթ են: Չըսինք տեղ մը թէ նախ հայեւուն սովորելու է (իրենց բառով):

Գարող կը կարգայ որ ե—ի թիւը զեղչելու է, եւ ե—ով գրելու է: «Մեր նախնիք, կ'ըսէ, գրում էին հնում՝ Թե, էթե, ասեթ, ասեիր», եւն:

Չեր նախնիք գրում էին եւ միշտ գրել են վերայ, յետոյ, Աստուած, եւն. եւն. դուք ինչո՞ւ գրում էք վերայ, յետո, Աստուած կամ Աստված»: Ինչո՞ւ չէք հետեւում նախնեաց...:

«Արդի գրական լեզուն կարող էր նաեւ հրամայականը գրել՝ երգե՛ (եւ ոչ երգէ՛), խօսե՛ (եւ ոչ խօսէ՛, եւ այլն): Հին երգեան սղմուելով տալիս է երգէ՛, ինչպէս գրում ենք կարդա՛ (եւ ո՛չ կարդայ):»

Տգէտ բաներ կ'ըսէ. եւ սղմուելով է՛ չի տար միայն. եւ կ'ըլլայ թէ՛ եւ եւ թէ՛ եւ: Բառամիջի եւ—երը արդէն կ'ըլլան եւ. սենեակ—սենեկի. մատենան՝ մատենի, եւն. եւն.: Բառավերջի եւ—ն է՝ որ կ'ըլլայ եւ. երգեան = երգէ՛:

Երբեմն նոյն իսկ երբ իրմէ վերջը բազմայն գտնուի. ըմբեհում բային կատարեալը ըստ օրինի պէտք է ըլլար՝ ըմբեհաց. նախնիք փոխեր են ընկեց—ի:

Գալով կարդա՞ գրութեան, պէտք է գիտնայ Պրոֆ. Աղոնցը որ երբ կարդա՞ կը

1. Մեր մարդոց մէջ (այսինքն արեւմտեայ) կան ուսանող որոնք ամենին յոգնակին ամենք կ'ընեն, եզակին ուղիղ ամեն ընկող: Ինչպէս չհասած բաներէն մէկն է

այս անիմալիտ արարքը: Գրեք եւ քանիցս այս մասին, բայց զեւ կան կամքատենք, որ նոյն ոճով կը գրեն...

գրենք հրամայականը եւ ոչ թէ կարդայ, պատճառը այն է որ հրամայականները մեր լեզուին մէջ՝ կը շինուին կատարեալի արմատէն, որ է բայի մը կատարեալ եւ զակի երրորդ ղէմքը:

կարդացի, կարդացիք, կարդաց. երգեցի, երգեցիք, երգեաց.

Հրամայականը կը շինուի՝ ձգելով ցոյիւրը. կարգա՛, երգեա՛: Ասոնք ածանցեալ արմատներ են. պարզ արմատը՝ միեւնոյն ատեն հրամայական ալ է. տեսի, տեսեր, տես. մոտ, էլ, էլ, պտղ, թեր, ած, հսե, խած, եւն, եւն: Ասոնք բոլոր ու նմաննէրը թէ՛ կատարեալ եզակի երրորդ ղէմք են, եւ թէ՛ հրամայական. կրաւորակերպ-ներուն մէջ — իր ածանցը կ'աւելցուի. փոխ-իր, կոր-իր, թաք-իր, մատ-իր, զարթ-իր, եւն, եւն:

կարգա-ն անփոփոխ է աշխարհարարի մէջ, իսկ երգեա-ն կ'ըլլայ երգե՛, որովհետեւ մեր լեզուն ե-ով բառ չի վերջացուեր, հին ատեն քանի մը հոգի փորձեր

են ընել, բայց իսկոյն խափանուեր է: Բառավերջի եւ, եւյ պէտք է փոխուին — ե-ի. հրեայ-հրեի, գոնեա-գոնե, անդեայ-անդեայ, գրեա-գրե՛, եւն, եւն:

Պրանաացիք շալակ մը Ե ունին. Ե, Ե, Ե, Ե, Ե. խորհուրդ պիտի տայինք Պրոֆ. Աղանի, որ ղիմէ փութով ֆրանսական Ակադեմիային, քանի որ հոն քովիկը կը գտնուի, եւ այդ բեռ մը Ե-երը վերածել տայ մէկի: Ակադեմիան՝ իր իմաստուն խորհուրդներէն լուսաւորուած՝ անմիջապէս պիտի համակերպի, եւ հաւանական է՝ զինքը անգամ եւս ընէ Անմահաստանին, կախելով վիզէն չեզեռը...

Իսկ մենք վերջակէտը ղնելէ առաջ պիտի յորդորէինք՝ եթէ ներէ Պրոֆ. Աղանցը, որ լաւ կ'ըլլայ՝ երբեք ուղղագրու-թեան մասին խօսք չընեն, ոչ ինքը, եւ ոչ ալ «գնում է, գալիս է» ըսողներուն ամբողջ ճեղքը, կը բաւէ մեր զմայելի լեզուին քաջածն իրենց կործանարար, քանդիչ ձեռքերէն:

Հ. Ա. ՂԱԽԻԵԱՆ

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՂԱԶԱՐԱՅ ՓԱՐՊԵՏԻՈՅ ԺԱՌԷՆ

«Առն եղեալ որդի» ՈՒՂՂԵԼԻ «Այս ներքին արտի»

Վահան Մամիկոնեան զՂազար կարգեր էր վերատեսուել կամ վանահայր կաթողիկէ վանքին, Վաղարշապատ քաղաքի մէջ: Յու-նական գիտութեամբ զարգացած, և մտաւոր ճոխութեամբ առաւելեալ քան զշատերն իւր ժամանակի արեղաներէն, որոնք չառնելով անոր վայելած փառքը և համբաւը, թէ ժողովրդի և թէ որերոյ մօտ, այնչափ ըրին որ զգուշելով թողուց վանքն և հեռացաւ գնաց Միջագետք Սիւր քաղաքը: Բայց իւր նախանձորդները, փոխանակ հանգար-

տելու, սրեցին լեզուներն և սկսան անուր գրպարտութիւններով դատափետել և վարկարեկ ընել Հայաստանի ժողովուրդի և մեծամեծներու մօտ: Զայդ իմանալով Ղազար սատիկ կը զգացուի, մանաւանդ կը ցաւի չըլլայ թէ կորսնցնէ Վահանի համակրութիւնն և բարի համբաւն, որով երեւելի եղած էր Հայոց հոգեւորական դասուն մէջ:

Եւ թէպէտ Փրկիչը կը պատուիրէ հեզ, ներող, անոխակալ և խոնարհ ըլլալ «ծառայ անպիտան» խոստովանելով իր անձը, սա-